

ESGLÉSIES CATALANES D'ABSIS OPOSATS

Xavier Sitjes i Molins

El present article dona a conèixer un tipus d'esglésies romàniques que, per la seva peculiar planta amb dos absis oposats, solen ser motiu d'excepcionalitat en la seva existència. Després de veure unes línies bàsiques en dos exemples foranis, l'autor analitza i compara similituds i diferències amb dos exemples presents a la Catalunya Central, com són Sant Simeó de Centelles (Rajadell, Bages) i Sant Ponç de Clariana o de Joval (Clariana, Solsonès).

capçalera carrada triple, que es correspon amb les tres naus que tingué el temple, separades per columnes; i a l'altre cap de les quals, a ponent, però abans del porxo, que allotjà el baptisteri, es veuen les restes d'un departament o cambra que potser tingué funcions sepulcral, encara que les bases de

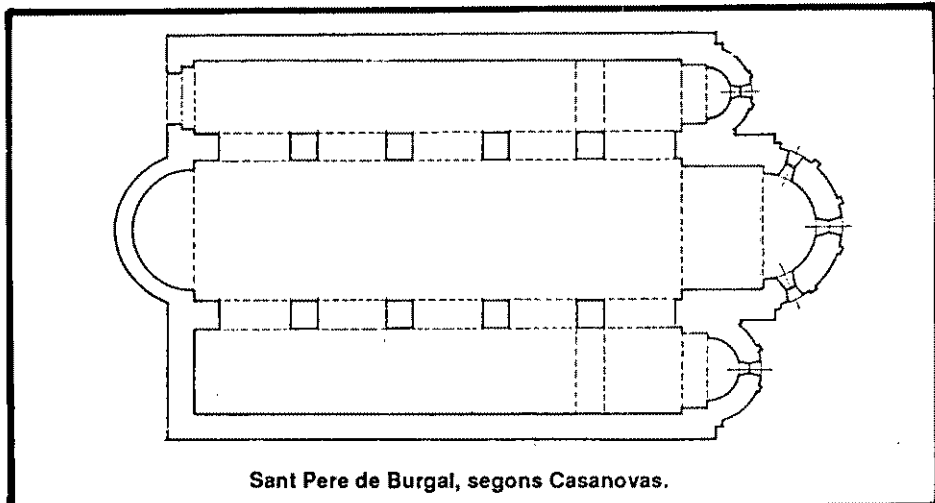
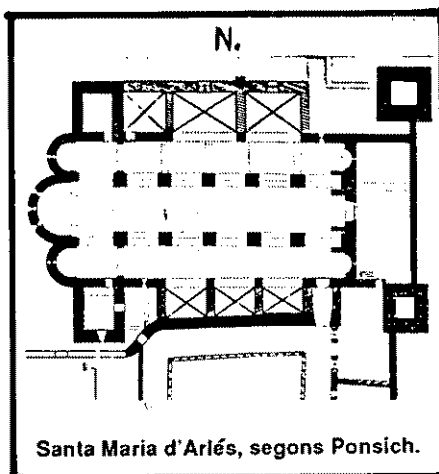
les columnes que té als angles, que sembla que es corresponen amb les de separació de les naus, i en no lligar les seves parets amb la de ponent d'aquestes, fa suposar que és una obra posterior al conjunt originari. Per tot això, per no ser una construcció simultània amb el temple i la planta rectangular, tant de la capçalera com de la cambra de ponent, no es pot dir pròpiament que tingui *absis* oposats, si entenem per tals les construccions de planta més o menys semicircular.

De fet, doncs, mancant-ne també exemplars de temps visigòtics, no trobem a Catalunya esglésies amb absis contraposats fins en època romànica.

Aquestes esglésies són quatre: Santa Maria d'Arles i Sant Pere de Burgal, ja conegudes d'anys, i les altres dues que seran l'objecte prin-

El tipus d'església amb absis oposats, és a dir, amb un absis a l'est i un altre a l'oest, és d'origen nord-africà, del segle V, i fou el resultat d'afegir a una basílica de tipus normal, o sigui, només amb absis a llevant, un altre a ponent, aquest amb finalitat martirial o funerària (1). El tipus passà a la península Ibèrica, on se'n troben exemplars paleocristians a la Bètica (la Vega del Mar, Quesada, etc.) i a la Lusitània (la Cocosa, Casa Herrera, Torre de Palma...) i, més tard, els mossaràbics espanyols de Santiago de Peñalba i San Cebrián de Mazote, però cap als Països Catalans, on no apareixen fins en època romànica.

De temps paleocristians, de la segona meitat del segle V, hi ha a Catalunya les ruïnes de la basílica de Bovalar, a Serós (2), que té una

cipal d'aquest treball: Sant Simeó de Centelles i Sant Ponç de Clariana.

SANTA MARIA D'ARLES

El temple monacal d'Arles del Tec, al Vallespir, que és del segle XI, (3) té la particularitat de ser occidentat, és a dir, de tenir els absis principals, que són tres, cap a ponent, al revés de gairebé tots els temples romànics, que els tenen sensiblement cap a llevant. Però a Arles, a més dels tres absis referits, en té altres tres a l'est, molt més xics que els ponentins, gairebé unes fornícules i que no es veuen per fora, perquè són buidats en el gruix de la paret. Dos d'aquests absidiols flanquegen el portal major, al capdell de les naus laterals, mentre que el tercer és sobre el portal, a bastanta alçada de terra. Eren dedicats, respectivament, a Sant Gabriel, Sant Tiburci i Sant Miquel, advocacions que semblen descartar qualsevol destinació funerària, la qual, d'altra banda, no és probable, donada la situació dels absis i llur forma.

SANT PERE DE BURGAL

L'altre cas ben conegut de temple amb contraabsis és el de Sant Pere de Burgal, al Pallars, també del segle XI, (4) on als tres absis principals, ben orientats i que capcen les naus respectives, s'oposa

Sant Simeó de Centelles, des de ponent.

un altre a ponent, a la nau central, i que té mig metre més d'amplada que el seu corresponent de l'est, justa l'amplada de l'arc de reducció, que aquell no té i aquest sí. L'absis ponentí és excepcional, perquè és doble: un absis sobre l'altre, iguals i cadascun amb la seva volta de quart d'esfera, ara ensorrada la del superior. El de baix té al centre un massís rectangular de pedres i calç, que tant podria ser el bloc d'un altar com el basament d'un sepulcre.

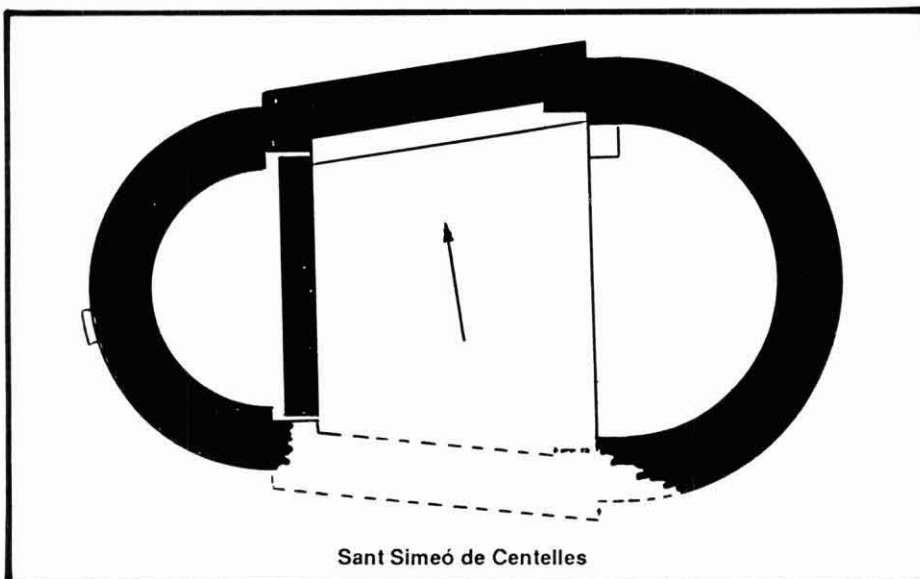
Fora d'aquests dos temples, eliminat els del tipus Sant Bartomeu del Torricó, a la Llitera, perquè el seu contraabsis és d'època posterior al bastiment, i construït sobre la paret ponentina de la nau, com una excavació ha revelat, (6) queden els dos exemplars de la Catalunya Central, dels quals vaig a parlar seguidament.

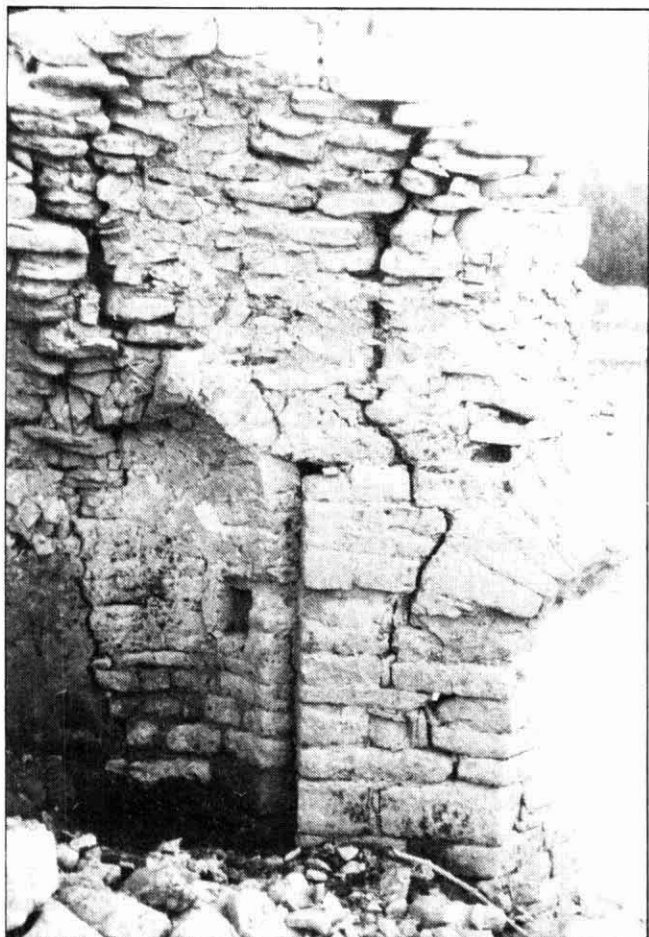
SANT SIMEÓ DE CENTELLES

És una església bagenca, de la qual tenim constància documental en les llistes de parròquies del bisbat de Vic anteriors al 1154, (7) però no en conec referències més endarrerides ni, menys, dades sobre quan va ser edificada, encara que, segurament, ho fou al segle XI, per tot el que diré després.

Les ruïnes de Sant Simeó són al terme de Rajadell, però molt a prop del poble de Fonollosa, que és per on hi ha el millor accés.

Fins l'any 1985, aquestes ruïnes eren un informe munt de pedruscall, poblat de pins i sense rastre visible de parets que hi fessin

Sant Ponç de Clariana. Fornícula
i finestra de l'absis de ponent.

sospitar l'existència d'un temple, si no hi hagués hagut la tradició oral que n'assenyalava el lloc.

L'any passat, el grup actiu dels Amics de l'Art Romànic del Bages va emprendre la neteja i desembrossat de les restes, traient les pedres que havien caigut de les voltes, totalment ensorrades, les teules trossejades de la coberta i la terra que s'hi havia anat acumulant durant els segles d'abandonament, fins arribar al nivell de paviment. (8) El resultat de la neteja ha estat el posar de manifest les restes d'un temple d'una sola nau amb absis oposats, anàleg al de Sant Ponç de Clariana, del que parlaré després, però d'època més antiga, com ho demostren tots els seus elements.

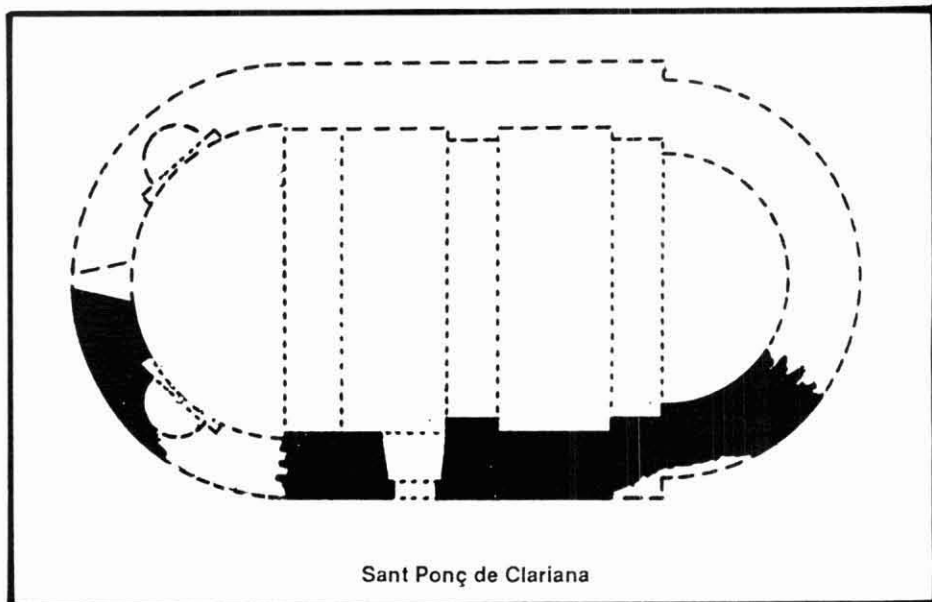
Sant Simeó té una llargada total de 12'5 m per 7'5 d'ample, amb eix est-oest i constituït per una nau de planta trapezial, més ampla que llarga (fa un promig d'uns 5 m d'ample, per encara no 4 de llarg),

amb les parets divergents cap a llevant, al revés del que és més corrent, quan la nau no és rectangular i s'estreny cap a orient. Aquesta nau és capçada per dos absis oposats, precedits per sengles arcs de reducció. L'absis de llevant, més gran, té un diàmetre de 4'9 m, amb el centre de curvatura una mica endins de la boca, mentre que el de ponent té 3'8 m de diàmetre i és exactament semicircular.

Les parets, de gruix variable 1

m i 1'20, segons el lloc, són fetes de pedres rectangulars, la majoria, de llargada variable, escairades a cops de maceta, posades de llarg, fent filades i trabades amb fang. L'aparell és més regular a l'absis ponentí, mentre que al mur nord i a l'absis de l'est és de pedres més grosses i no tan iguals. La paret antiga del sud va desaparèixer i fou substituïda per una altra, que no seguia la planta originària i que també es va ensorrar. No s'hi veuen lesenes, perquè a l'est sols queden tres filades de paret, les quals podrien correspondre al podi o banqueteta de l'exterior, i a ponent, ni que el mur conservat arribi més amunt, tampoc se n'hi veuen, de lesenes, ja que la majoria dels carreus dels murs, una vegada ensorrats, van ser aprofitats per a bastir l'església nova de Sant Simeó, dins el clos del veí Mas Centelles. Únicament resta, gairebé a mig absis ponentí, per fora, arrambat, un pilaret d'uns 55 cm d'ample, per 15 de sortida, que puja fins a cosa d'1'20 m respecte del nivell del paviment intern de l'absis.

Les parets ara només arriben a un màxim de cosa d'un metre i mig, a l'absis ponentí, que és on són més altes, raó per la qual no queda rastre de finestres, que serien més amunt. El portal era al sud, al mateix lloc, probablement, on hi ha les restes d'un altre, posterior, del temps de la refecció de la paret

Sant Ponç de Clariana

austral, que sembla que va ser cap al segle XVI, segons dades de Pla-devall. (9)

Per dins, l'absis de llevant té un paviment enllosat doble: el de sota, a una alçada de 15 cm respecte del nivell de la nau, i el de sobre, a uns 30 cm més. El paviment de la nau és de terra apiconada i hi ha dues sitges, encara inexplorades, la boca rectangular de les quals és emmarcada amb lloses. A l'absis de ponent hi ha un paviment de calç, que queda uns 20 cm més avall de la primera filada de la paret, o sigui que s'hi veu la terra de sota d'aquesta, per manca de fonament. Això fa pensar en si hi havia hagut un enllosat, que potser va ser arrancat.

A la paret nord, per dins, hi ha una banqueta, element constructiu que, tot reforçant el mur, servia de seient als fidels.

D'ignorada utilitat és una mena de pilar de poca alçada, adossat a la paret de la boca de l'absis est, pel seu costat septentrional. Potser és la resta del muntant d'un arc triomfal, del qual no es veu senyal a l'altre costat, cosa que no és d'estranyar, perquè allà la paret va ser reconstruïda.

El més curiós de Sant Simeó és el mur que tanca l'absis oest, mur inclòs dins l'arc de reducció, però que no hi lliga i del qual n'està separat uns 10 cm per banda. Això demostra que va ser fet després de l'església, però al cap de molt poc, perquè l'aparell és idèntic. Aquest mur, desproveït de porta (altrament aquesta faria suposar que l'absis ponentí es feia servir de sagristia o magatzem), feia que el contraabsis no fos accessible, i això fa pensar en si seria una cambra funerària; però no s'hi ha trobat cap rastre d'enterrament, cosa que no vol dir que no hi hagués pogut haver un sepulcre, sobre el possible enllosat desaparegut. Si aquesta cambra hagués estat funerària, seria l'únic exemplar català del tipus africà de temple amb contraabsis de destinació mortuòria.

SANT PONÇ DE CLARIANA O DE JOVAL

Aquesta església, com a una curiositat per tenir dos absis, ja va cridar l'atenció de Cèsar-August Torras, a principi de segle; (10) després, fa pocs anys, va ser publicada per Vidal-Vilaseca, els quals, però, al meu entendre, donaren una errònia descripció del contraabsis, en no tenir-lo per tal, i un gràfic de la planta que no es correspon amb les restes visibles. (11)

Sant Ponç és situat dins l'embassament fluvial del mateix nom, al Cardener, i les seves ruïnes es poden veure en temps d'intensa sequada, quan les aigües se n'han apartat.

Consta citada per primera vegada l'any 1068, en una concessió de franqueses als habitants de la Vall de Lord, pel Comte d'Urgell Ermengol IV, en la qual diu que la referida vall «...a meridie afronta in ecclia Sti. Pontii...» (12), però es refereix, evidentment, a un temple anterior a l'actual, ja que aquest cal datar-lo del segle XII.

Aquest fa 12 m per 6'5 i és format per una nau rectangular, amb un arc toral al mig i un altre a tocar de l'absis de ponent. D'absis en té a cada cap: el de llevant precedit per un arc de reducció quelcom realçat respecte del de la boca de

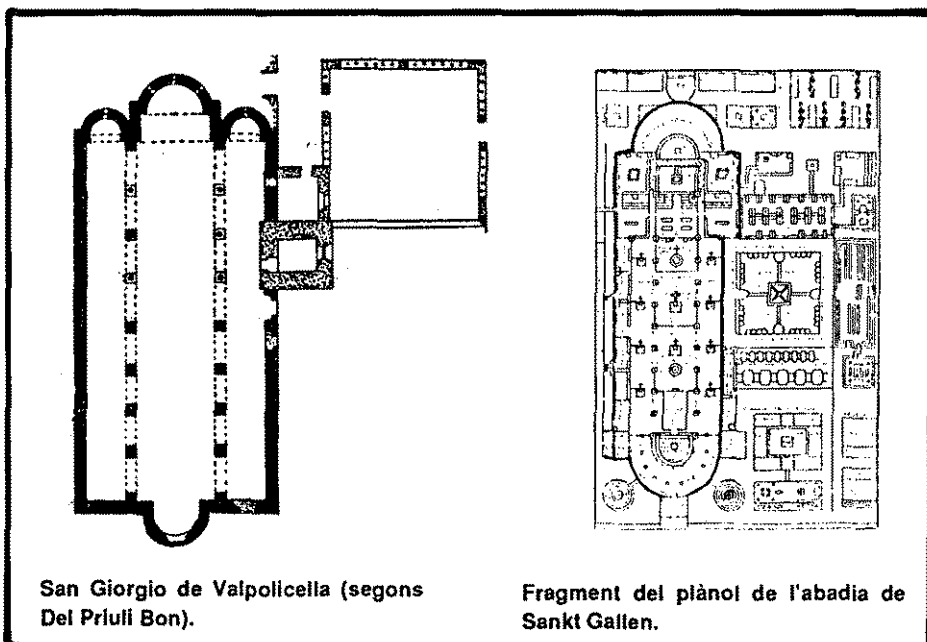
l'absis, i el de ponent, sense arc de reducció, és un xic més ample que la nau, per dins, però no per fora. Aquest absis occidental té una finestra al mig, d'arc adovellat i esqueix cap endins, i al seu costat, al sud, una fornícula precedida d'un petit arc de reducció. A l'altre costat, al nord, n'hi devia haver una altra, però el mur és ensorrat i no es pot comprovar.

La nau era coberta amb volta, que arrenca d'una cornisa de perfil de pla i xamfrà, com la dels arcs. El portal és a migdia, petit i amb llinçada.

L'aparell de l'edifici és escairat a cops de maceta als paraments verticals i a la volta, i de pedra picada, als arcs. En les fotografies antigues no es veu decoració arquitectònica a les parets, i ara, encara menys.

No sembla que el contraabsis, que, com he dit, té una finestra, tingüés finalitat funerària.

La conclusió que podem treure de l'examen de les quatre esglésies romàniques catalanes d'absis oposats, és que no tenen res a veure amb les espanyoles i portugueses, tant de temps paleocristians com mossaràbics, ja que el tipus africà, que fou llur origen, no passà als Països Catalans, perquè la basílica de Bovalar és un exemplar atípic i

San Giorgio de Valpolicella (segons Del Prülfi Bon).

Fragment del plànol de l'abadia de Sankt Gallen.

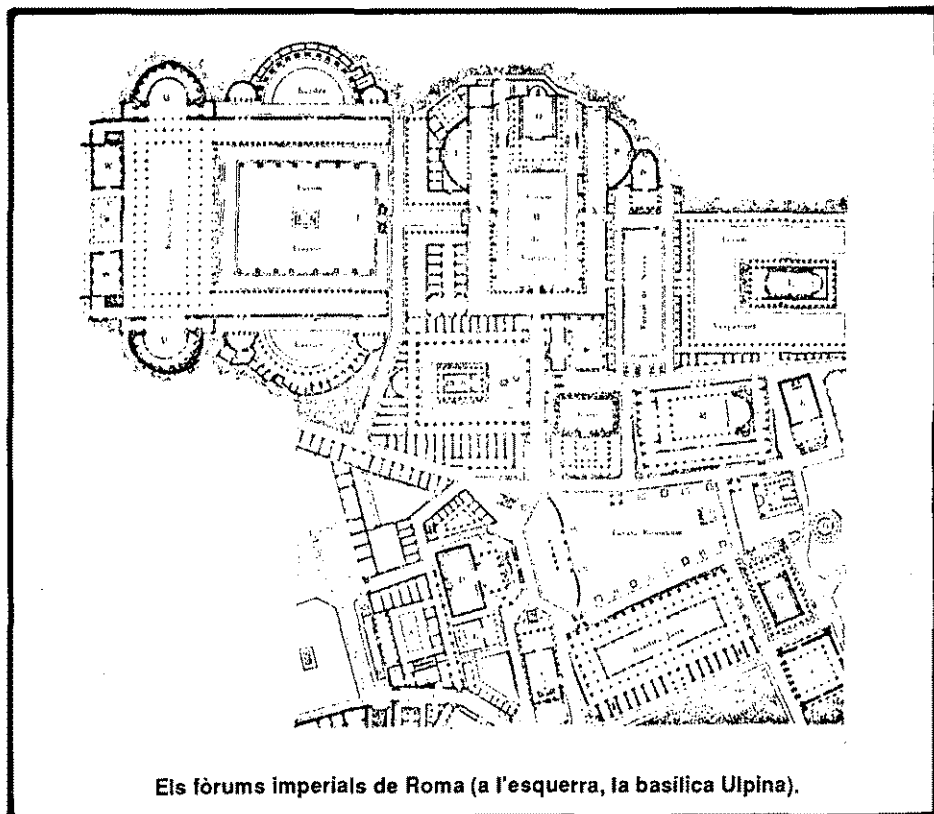
dubtós, quant al contraabsis, per presentar-lo com a nexa entre aquelles i les romàniques catalanes. Per altra part, tampoc el tipus romànic català no passà a Espanya ni a Portugal.

Crec que les esglésies romàniques catalanes amb absis oposats tenen, per contra, un origen europeu: observi's sinó, la decoració llombarda de Santa Maria d'Arles i de Sant Pere de Burgal, però, encara més que això, la planta d'aquesta darrera, idèntica a la de San Giorgio de Valpolicella, prop de Verona, (13) de la qual sols difereix pels dos absis ponentins, sobreposats l'un a l'altre, del temple pallerès, que és un absis simple a Valpolicella.

Cercant més enrera la filiació d'aquest tipus europeu trobaríem els exemplars otònides de la Michaeliskirche, de Hildesheim i Sankt Peter d'Essen, entre altres, i, encara més enrera, de temps carolingis, la desapareguda catedral de Colònia, del segle IX, i l'antiga abacial de Fulda, materialitzacions, ben segur, del pla ideal del monestir suís de Sankt Gallen, de principis del segle IX, potser inspirat en la basílica civil Ulpia, del fòrum romà de Trajà, com ja ha estat dit per altres autors.

NOTES

- (1) La bibliografia principal sobre el tipus és recollida per PALOL, Pedro de: *Arqueología Cristiana de la España romana. Siglos IV-VI*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas. Madrid-Valladolid, 1967, p. 82, n. 13.
- (2) PALOL P. de: *El Bovalar, Serós. A Les excavacions arqueològiques a Catalunya en els darrers anys*. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1982, pp. 369-370.

Els fòrums imperials de Roma (a l'esquerra, la basílica Ulpina).

- (3) PONSICH, Pierre: *L'abbaye de Sainte-Marie d'Arles. Congrès Archéologique de France. CXII sessió celebrada al Rosselló el 1954*. París-Orleans, 1955, pp. 347-377.
- (4) CASANOVAS i BOIXAREU, Xavier: *El monestir romànic de Sant Pere de Burgal*. Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Lleida. Lleida, 1980.
- (5) S'ha dit, erròniament, que el contraabsis no tenia decoració llombarda, cosa que podia fer suposar que era una construcció posterior a la resta de l'edifici, però no és pas així, sinó que s'hi veuen restes d'arcuacions.
- (6) ROVIRA, Juan: «La ermita de San Bartolomé de Altorricón». *La voz de la Llitera*, 82-84. Tamarit de la Llitera, 1976.
- (7) PLADEVALL, Antoni: «Dues llistes de parròquies del Bisbat de Vic del segle XII». *Boletín Arqueológico*, 113-120. Real Sociedad Arqueológica Tarraconense. Tarragona, 1972.
- (8) El resultat de l'exploració el vaig innovar en «Sant Simeó de Centelles, església amb absis contraposats». *Amics de l'Art Romànic del Bages. Butlletí II*. Manresa, 1985.
- (9) PLADEVALL, Antoni: «Sant Simeó de Centelles, de la parròquia de Rajadell. Capelles i Santuaris del Bisbat de Vic». *Hoja diocesana* 3189. Vic, 28 de maig de 1972.
- (10) TORRAS, Cèsar-August: *Pirineu català. Guia Itinerari. Comarca del Cardener*. Hostench. Barcelona, 1922, p.217.
- (11) VIDAL-VILASECA: *El romànic del Solsonès*. Barcelona, 1979, pp. 122-124. Hi diuen que «Aquesta església és un tipus únic pel seu frontís circular. No es tracta aquí d'un contraabsis, ja que al mig hi ha la porta».
- (12) SERRA VILARÓ, Joan: «Senyoriu de la vescomtal família Miró». *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*, 172. Barcelona, 1909.
- (13) ARSLAN, Wart: *L'Architettura romana veronese*. La Tipografia Veronese. Verona, 1939, p. 34.

Xavier Sitjes i Molins
Advocat